

du -työ. Joensuun yliopiston suomen kielen, kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksen laitos.

Övriga namn. NORNA-rapporter 56. Handlingar från NORNA:s nittonde

symposium i Göteborg 4–6 december 1991. Toim. Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson ja Bo Ralph. Uppsala: NORNA-förlaget 1994.

OULUN KAUPUNKINIMISTÖ

Ritva Toropainen *Oulun paikannimet — mistä nimet tulevat.* Oulu 2005. 350 s. ISBN 952-91-9545-1.

Ritva Toropainen tarkastelee väitöskirjatutkimuksessaan Oulun paikannimistöä kaupungin koko 400-vuotisen historian aikana, kaupungin perustamisesta 1900-luvun loppupuolelle saakka. Toropaisen tutkimuksen valmistuminen osuu kaupunkinimitutkimuksen vahaan nousukauteen. Viiden viime vuoden aikana Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen ja yliopistojen suomen kielen laitosten yhteisissä kaupunkinimistöhankeissa on tutkittu ennen kaikkea kaupunkilaisten luomaa epävirallista kaupunkinimistöä ja nimenkäyttöä. Hankkeissa on valmistunut viitisenkymmentä opiskelijoiden pro gradu -tutkielmaa ja pienempää opintotyötä. Ritva Toropaisen tutkimus on meillä ensimmäinen kaupunkinimistöstä tehty väitöskirja. Kaupunkien kadunnimiä on ainakin Euroopassa tutkittu runsaasti, mutta tutkimustuloksia ei ole julkaistu tieteellisinä monografioina vaan suurelle yleisölle tarkoitettuina sanakirjamaisina hakuteoksina. Esimerkiksi Pohjoismaissa on ilmestynyt useita laadukkaita

kaupunkinimikirjoja, mutta vain yksi väitöskirja, vuonna 1970 valmistunut tanskalaisen Bent Jørgensenin tutkimus *Dansk Gadenavneskik*.

Toropaisen tutkimuksella on vahvat yhteydet aiempiin kaupunkinimitutkimuksiin, mutta se myös poikkeaa niistä monin tavoin. Tutkimuksen kohteena ovat yleensä olleet vain kaupunkirakenteeseen kuuluvien paikkojen, kulkuväylien ja alueiden, nimet. Toropainen on ottanut tutkittavakseen koko kaupunkinimistön, johon kuuluvat viranomaisten suunnittelemien kaavanimien lisäksi vanhojen, nimenkäyttäjyhteisöissä spontaanisti syntyneiden luonnonpaikkojen nimet. Luontonimien mukaanotto on onnistunut ratkaisu: niiden avulla Oulun paikannimistöä syntyy kokonaiskuva, jossa on maiseman luoman kehysten lisäksi myös ajallista syvyyttä.

Tutkimuksen tavoitteena on aineiston kaikkien paikannimien, niin luontonimien kuin kaavanimienkin, alkuperän selvittäminen. Toropaisen tutkimusaineisto, noin

4 000 paikannimeä, on epäilemättä varsin kattava ja edustava. Se on koottu monista ja monenlaisista lähteistä: vanhoista kirjoista ja asiakirjoista, paikannimikokoelmista ja omista haastatteluista, historiateoksista, muisteluksista ja murrekirjoitelmista. Kun aineistoa on koottu monenlaisista, joskus ristiriitaisistakin lähteistä, lähdeaineistojen sisältöä ja luotettavuutta olisi ollut syytä arvioida mahdollisuuksien mukaan.

Tutkimuksen sisällysluettelo on seitsemän sivun pituinen. Dispositio ei näytä taspainoiselta, mutta tarkoituksenmukainen se on. Kolme ensimmäistä lukua (»Tutkimuksen tehtävä», »Aikaisempi kaupunkinimistön tutkimus» ja »Oulun paikannimien tausta») ovat johdannon luonteisia. Kolmessa seuraavassa luvussa käsitellään kaavanimien tutkimusmenetelmän valintaa ja sen soveltamista aineistoon. Nämä kuusi alkulukua ovat laajuudeltaan 65 sivua. Tutkimuksen pääosan, kaksi kolmannesta sivumäärästä, kattaa seitsemäs luku, jossa esitellään kaikki aineiston nimet, niiden historialliset vaiheet ja alkuperän analyysi.

Toropaisen aineisto koostuu kahdesta erisyntyisestä nimiryhmästä: vanhoista luontonimistä ja suunnitelluista kaavanimistä. Näin erilaisten nimiryhmien kuvaaminen saman metodin avulla ei helposti onnistu; lisensiaatintyössään (1992) Toropainen on jo todennut nimistöntutkimuksessa usein käytetyn syntaktis-semanttisen kuvausmallin sopimattomaksi kaavanimistössä tavallisten, jonkin aihepiirin mukaan luotujen ryhmänimien analysointiin. Tässä tutkimuksessa varsinkin paikkaan liittymättömien ryhmänimien ongelmallisuus korostuu, koska Toropainen on asettanut tavoitteekseen osoittaa, miten kaavanimet liittyvät nimettyyn paikkaan.

Toropainen on ratkaissut kuvausmenetelmän ongelman käyttämällä erilaisiin aineistoihin eri metodeja. Kaavanimien kuvausmetodiksi Toropainen on löytänyt se-

miotiikan merkkitypologian kolmijaon ikoniin, indeksiin ja symboliin. Ikoninimiksi katsotaan nimet, joiden määriteosa on ikonin tavoin kuvannut paikkaa (*Kirkkokatu*, *Järvitie*, *Alatie*). Indeksiniimet on jaettu primaareihin ja sekundaareihin. Primaareiksi luokitellaan nimet, joiden määriteosa viittaa paikkaan (*Kajaanintie*) tai välillisesti liittyy siihen (samamääritteiset nimet, kuten *Pikkukiventie*, *Pikkukivenkuja*). Sekundaareihin indeksinimiin lasketaan jonkin aihepiirin sanastosta muodostetut nimet (*Hiekkakiventie*, *Laavakiventie*). Symbolinimiksi on katsottu aihepiirinimet, jotka eivät liity paikkaan tai joiden sanastoa nimenkäyttäjät eivät ymmärrä, jolloin »nimet jäävät käyttäjille jo alkuaan pelkiksi symboleiksi».

Nimiä tarkastellaan niiden syntytilanteessa, »nimenantajan näkökulmasta». Analyysi ei kuitenkaan aina pysy nimenantoajassa vaan liukuu nimien nykykäytön puolelle. Nimen syntyä myöhempään kehitykseen perustuu esimerkiksi primarien indeksinimien ryhmä, jossa nimi »indeksoidaan tarinalla paikkaansa», toisin sanoen tarinan avulla selitetään hämärän nimen sisältöä. Nimien nykykäyttö pyrkii spontaanisti esiin ehkä siksi, että semioottinen analyysi näyttäisi sopivan hyvin juuri nimenkäytön kuvaukseen. Kaavanimien syntytilanteen kuvauksessa se on ongelmallisempi. Kun nimiä suunniteltaessa on pyritty luomaan uusia nimiä niin, että ne jollakin tavalla liittyvät alueeseen, semioottisen analyysin voi katsoa kuvaavan lähinnä nimistönsuunnittelijoiden työn laatua.

Koska semiotiikkaa ei ole aiemmin käytetty nimistöntutkimuksen metodina, olisi ollut tarpeen esitellä tarkemmin sekä metodia että varsinkin sen sovellusta. Nyt nimien jakamista ryhmiin on esitelty vain muutaman esimerkin avulla ja analyysin tulokset on esitetty pelkästään ryhmiin kuuluvien nimien lukumäärinä. Kun aineiston

analyysia ei ole dokumentoitu nimi nimeltä, tutkimuksen tulos jää osin uskon varaan. Tämä on vahinko, koska olisi ollut hyvä päästä arvioimaan semiotiikan käyttömahdollisuuksia muidenkin tutkimusten metodina. Dokumentoinnin puuttuminen on toisaalta ymmärrettävää: tuhansien nimien yksityiskohtainen analyysi ei mahtuisi kirjaan, vaan se olisi esitettävä erillisenä.

Tutkimuksen pääluku »Oulun kaupunkinimet» (s. 66–301) on runsassisältöinen. Käsiteltävänä on koko nimistö, ja tavoite on nimien alkuperän selvittäminen. Oulun kokoisessa kaupungissa paikannimistön valtaosa on suunniteltuja kaavanimiä. Niiden käsittely hajaantuu kolmeen osaan. Ensimmäiset nimien semioottinen luokittelu ja sen jälkeen määriteosiin sisältyvien sanojen leksikaalinen luokittelu. Erikseen on alueittainen aihepiirien esittely, joka on samalla koko aineiston esittely. Semioottisen luokittelun ja aihepiiriäön yhdistäminen olisi selkeyttänyt esitystä, mutta tutkimuksessa uudeksi metodiksi otettu semiotiikka on vaatinut oman erillisesityksensä. Määriteosien leksikaalinen luokittelu kummastuttaa: luokittelu kuuluu maaseudun perinteisten paikannimien syntaktis-semanttiseen analyysiin, jonka Toropainen on aiemmin todennut sopimattomaksi kaavanimien kuvaukseen.

Etymologialuvun lopussa Toropainen käsittelee luonnonpaikkojen nimiä, joista suurin osa on Oulujoen suupuolen vesistöön ja saariin liittyvien paikkojen nimiä. Tässä yhteydessä käsitellään myös keskustan vanhat kadunnimet, joiden synty on tuntematon mutta joista monet vaikuttavat pikemminkin spontaanisti syntyneiltä kuin suunnitelluilta. Tämä osuus on antoisa myös siksi, että siinä tulee esiin Oulun seudun kehitys vähäisestä alusta nykypäivään. Siinä kaikki nimet *Oulusta* lähtien käsitellään erikseen sanakirjamaisiin artikkeleihin,

joissa esitellään nimen vaiheet ensimmäisestä asiakirjamerkinnöistä nykypäivään. Osa nimistä on niin läpinäkyviä, ettei varsinainen etymologista selitystä kaivata. Alkuperältään hämärtyneiden nimien, kuten *Nallikarin*, *Intiön*, *Kiikelin* ja *Kitimenvirran*, etymologisina selityksinä esitetään nimenselitystarinoita sekä nimikokoelmista ja kirjallisissa lähteissä esitettyjä oletuksia. Nimien alkuperä ei kuitenkaan ole silmäselvitetty, vaan nimet olisi pitänyt etymologoida tavalliseen tapaan käyttäen apuna koko maan kattavia nimi- ja sanakokoelmia sekä nimistöntutkimuskirjallisuutta. Näin hankitulla uudella tiedolla olisi varmasti kysyntää.

Nimiaineisto on niin suuri, ettei siitä pysty ottamaan esiin kaikkia mielenkiintoisia, mutta tutkimuksen pääjuonesta hiukan syrjemmällä olevia asioita. Yksi tällaisista olisi ollut suomen- ja ruotsinkielisten nimien varhainen käyttö. Kadunnimien todellista käyttöä on vaikea selvittää, koska nimet on merkitty karttoihin ruotsinkielisinä niin kauan kuin maan virkakieli oli ruotsi, mutta luontonimet ovat toisessa asemassa. Toropaisen Oulun-aineistossa samassakin lähteessä nimiä on merkitty joko ruotsin- tai suomenkielisessä asussa, esimerkiksi »– emellan *Fårbuses strandh* och *Hachtiperä*», »– *Landshöfdingens holme*, *Raattiholmen* och *Kuusisaari*». Tällaisten merkintöjen voisi ounastella kuvaa todellisesta nimenkäytöstä. Nimenkäyttö jää hämäämmäksi asiakirjamerkinnöissä, joissa on samasisältöinen suomen- ja ruotsinkielinen nimi, esimerkiksi »*Hetasari* eller *Sandholmenn*». Nimiartikkelien otsikoissa erikieliset nimimuodot on rinnastettu, esimerkiksi »*Hietasaari* r. *Sandholmen*», mikä luo vaikutelman Oulun nimistön aiemmasta elävästä kaksikielisyydestä.

Toropaisen tutkimus perustuu laajaan ja hyvin koottuun aineistoon, ja tekijän paikall-

listuntemus on ollut arvaamaton etu aineiston analysoinnissa. Ansioihin voi lukea myös semiotiikan metodikokeilun, vaikkakin sen sovelluksen yksityiskohtia olisi voinut pohtia tarkemmin. Kaavanimien alkuperät on esitetty tarkasti ja uskottavan tuntuisesti, kun taas luontanimien etymologiointi on jäänyt osin puolitiehen. Nimitystutkimukseen Toropaisen työ ei tuo mitään mullistavaa uutta, mutta se puolustaa hyvin paikkaansa kaupunkinimitystutkimusten joukossa. Kotikaupunkinsa vaiheista kiinnostuneille oululaisille kirja on arvokas:

nimien kautta se avaa kiinnostavia näkymiä kaupungin kehitykseen neljän vuosisadan aikana. ■

RITVA LIISA PITKÄNEN

Sähköposti: ritvaliisa.pitkanen@helsinki.fi

LÄHDE

TOROPAINEN, RITVA 1992: *Oulun kaupungin keskustan paikannimet*. Lisensiaattitutkimus. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.

KOTIKIELEN SEURAN SYKSYN KOKOUKSET

Kotikielen Seuran 130. toimintavuoden teemana on Kirjoitettu kieli – kirjakieli.

Torstaina 5. lokakuuta kello 18.15 Tieteiden talon salissa 505.

Fil. maist. Urpu Strellman: Näkökulma normiin: kirjakielen persoonapronominit.

Torstaina 30. marraskuuta kello 18.15 Tieteiden talon salissa 505.

Dosentit Ilona Herlin ja Tiina Onikki-Rantajääskö sekä filosofian tohtori Tapani Kelomäki: Näkökulmia 1900-luvun alun fennistiikkaan — muutoksia vai vakiintumista? Tieteenhistoria prosesseina ja vuorovaikutuksena -hanke esittäytyy.

Tieteiden talon osoite on Kirkkokatu 6, Helsinki.

TERVETULOA!